

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך לח, תשמ"ז

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

“ובכל מאדך – בכל ממונך”

מסורת פרשנית עתיקה מפרשת את שם העצם מאד שבמקרא – ‘ממון, רכוש’.

מסורת זו נתפרסמה בזכות המשנה, ברכות ט, ה, שהפסוק “ובכל מאדך” (דברים ו, ה) נדרש בה: “בכל ממונך” (בכ”י קויפמן: “בכל ממונִיך” – ראה להלן).

פירוש זה מונח ביסוד הדרשה לאותו פסוק בספרי דברים לב (מהדורת פינקלשטיין עמ’ 55): “ר’ אליעזר אומר: אם נאמר ‘בכל נפשך’ למה נאמר ‘בכל מאדך’, ואם נאמר ‘בכל מאדך’ למה נאמר ‘בכל נפשך’? אלא יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו, לכך נאמר ‘בכל נפשך’; יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו, לכך נאמר ‘בכל מאדך’”.

שוב מתפרשת מאד לשון ממון במקרא אחר, מ”ב כג, כה, המדבר בשבחו של יאשיהו המלך: “אשר שב אל ה’ בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאדו”; על זה דרשו בבבלי שבת נו ע”ב: “שכל דין שדן מבין שמונה עד שמונה עשרה החזירן להן; שמא תאמר נטל מזה ונתן לזה? תלמוד לומר ‘בכל מאדו’ – שנתן להם משלו”. בשני המקראות התרגומים נוקטים אף הם לשון רכוש. תרגום

אונקלוס לדברים גורס: "ובכל נכסך"; התרגום הירושלמי: "ובכל ממונכון"; והניאופיטי: "ובכל ממוניכון"¹.
ובמ"ב יונתן מתרגם: "ובכל נכסוהי"².

ואגב, המלה נכס משמשת ברגיל בריבוי, ומכאן שהכתיב "נכסך" בתרגום אונקלוס משקף, מן הסתם, לשון רבים (נְכֻסִיךְ בכתיב המקראי, ע"ד עבֶדְיָךְ). השווה "נכסוהי" בתרגום ירושלמי. וכדרך "נכסין", הניאופיטי תופס לשון רבים גם במלה ממון: "ובכל ממוניכון".

נמצאנו למדים שהלשון "ממוניך" בנוסח כ"י קויפמן צריך להתפרש לשון ריבוי³ (אף על פי שהריבוי של ממון הוא "ממונות"), ולא צורת הפסק, כפי שהיה יכול לעלות על הדעת⁴.
לתרגום תואר הפועל מאד משמשת בתרגומים היהודיים המלה לחדא, שהיא מורכבת ממלת היחס ל- ושם המספר חדא (=אחת)⁵.

1. וכן הפשיטתא: "ומן כלה קנינך".
2. הפשיטתא: "ובכלה חילה" (= 'כוחו', אבל גם 'רכושו').
3. דוק: בכ"י קויפמן גם "מאדך" שבפסוק כתובה ביו"ד: "מאודיך", ע"ד הרבים.
4. צורות הפסק (ע"ד המקרא) בדרשה על פסוק מצויה בכ"י קויפמן לביכורים א, ב: "ראשית ביכורי אדמתך" – עד שיהוא כל הגידולים מאדמתך".
5. המקבילה העברית – "לאחת" – נמצאה במגילה ממדבר יהודה (ראה לשוננו לו, תשל"ב, עמ' 311), ובכמה מקומות במקורותינו; ראה ש' אברמסון, רב נסים גאון, ירושלים תשכ"ה, עמ' 345–346.

מלה כזאת אינה יכולה לתרגם אלא את הצורה הגרודה "מאד", בלא כינוי קניין. כך יובן מדוע דווקא באותם שני מקראות יחידים שהמלה מאד באה בהם בכינוי קניין – "מאדך", "מאדו" – סטו התרגומים משיטתם: הייתה דרושה להם מלה שתסבול נטייה; והמסורת הפרשנית הושיטה להם פירוש מן המוכן. הדבר בולט בתרגום אונקלוס (לתורה) ובתרגום יונתן (לנביאים), שהם צמודים מאוד למקור.

*

לשוננו משופעת במלים שהיו מתחילתן יצירה של פרשנים, ולאחר שהילכו במשך דורות כרוחות רפאים מאחורי איזו דרשה, קמו לחיים ונכנסו למציאות.

לכן אין תמה שהפיוט משתמש במלה מאד בהוראת ממון, כגון: "רעים בגופם וחטאים במאודם" (אמרו לאלהים אדירים, שחרית לשביעי של פסח). אין זה אלא שילוב של הפסוק "ואנשי סדום רעים וחטאים" (בראשית יג, יג) והתרגום של אונקלוס: "ואנשין דסדום בישין בממונהון וחייבין בגניתהון".

וכן בספרות ימי הביניים: "יילכו ויעזבו את כל מאדם" (משלי שועלים [לר' ברכיה הנקדן], משל קמט; על פי מילון אבן-שושן, ערך מאד).

אבל תמוה למצוא שימוש זה בטקסט הקודם בזמן לגיבושה של הספרות הפרשנית המוכרת לנו; כוונתי ל"ברית דמשק", שנתחבר במאה הראשונה לפני הספירה: "וכל האובד

ולא נודע מי גנבו ממאד המחנה, אשר גנב בו ישביע בעליו
בשבועת האלה" (עמ' 9 שו' 10–12)⁶.

*

חכמינו ובני דורם לא השתמשו עוד במלה מאד בהוראתה
המקראית (תואר הפועל)⁷. מסתבר שההוראה שייחסה הפרשנות
למקראות "מאדך", "מאדו" – 'ממון' – אינה משקפת התפתחות
סמאנטית, אלא פירוש מחודש, שצמח דורות לאחר שהמלה עצמה
נעלמה מן השימוש.

ועכשיו אנסה את כוחי בדרשנות.

בארמית של ארץ ישראל היה מצוי שם עצם מדלא, שהוראתו
'רכוש'. הד של הגייתו המקורית הגיע אלינו במסורת החיה של
השומרונים: māḏālā = מַדְלָא (המ"ם בקמץ גדול). גזרוננו אינו

6. וכנראה גם בעמ' 12 שו' 10. על פירוש המלה לאור התרגומים ולאור הדרשה
במשנה ראה Ch. Rabin, *The Zadokite Documents*², Oxford 1958.
עמ' 46.

7. בכל ספרות התנאים אין אלא שלוש דוגמאות: במשנה ברכות ט, ה (דרשה
על דב' ו, ה): "הני מודה לו במאד מאד"; בפרקי אבות ד, ד (מאמר מליצי):
"מאד מאד הני שפל רוח"; במכילתא דרשב"י ו, ב, מהדורת אפשטיין-מלמד
עמ' 7 (בדיבור המושם בפיו של משה רבנו): "הדבר עדאין קשה לי מאד".

מוטל בספק: זהו הרכב של מ(א)+ד+ל – מילולית: 'מה שלי'⁸; מן הסתם הצורות הנטויות (מדלי, מדלך וכיו"ב) קדמו לצורה הגרודה.

ובכן: על רקע השימוש של המלה מדלא בארמית, ומתוך שעדיין הורגשו היסודות המרכיבים אותה, אפשר שצמחה מסורת פרשנית שראתה במלה המקראית מאד אחות למלה מדלא. הדרשנים הרשו לעצמם, כידוע, להתעלם מן ההגייה המסורה של המלים, ויכלו לדרוש את מאד כהרכב של מא+ד (=מה ש, מה של).

ושמא יש משום רמז לכך בדרשה על יאשיהו המלך (שהובאה למעלה): "בכל מאדו" – שנתן להם משלו".

8. ראה ז' בן-חיים, עברית וארמית נוסח שומרון, כרך ג, ספר ב, ירושלים תשכ"ז, עמ' 205. והוער שם על ההקבלה בערבית: המלה מאל – 'רכוש' – שהיא מא+ל, כלומר 'מה (ש)ל'.